

Πρόλογος

Είναι δυνατόν να υπάρχει μια επιστήμη του ανθρώπινου υποκειμένου; Το ερώτημα αυτό δεν είναι καινούριο. Οι ρίζες του είναι τόσο παλιές όσο και το πρόβλημα της σχέσης του πνεύματος με το σώμα, έγινε όμως ιδιαίτερα αισθητό για πρώτη φορά με την ανάπτυξη της κοινωνικής επιστήμης που απέκτησε συνείδηση του εαυτού της. Βρέθηκε, έτσι, στο επίκεντρο των συζητήσεων γύρω από τις φυσικές επιστήμες (*Naturwissenschaften*) και τις επιστήμες του πνεύματος (*Geisteswissenschaften*) τον 19ο αιώνα. Κέντρο της συζήτησης ήταν η Γερμανία, όπου η απάντηση που δόθηκε από διακεκριμένες προσωπικότητες όπως ο Wilhelm Wundt, ο Wilhelm Dilthey και ο Edmund Husserl, υπήρξε emphaticά καταφατική. Επέμειναν ότι το ανθρώπινο υποκείμενο, όντας κάτι ιδιαίτερο μέσα στη φύση, χρειαζόταν τη δική του επιστήμη. Για τον Wundt η επιστήμη αυτή ήταν η *Völkerpsychologie* (ψυχολογία των λαών), για τον Dilthey ήταν η *ερμηνευτική*, ενώ για τον Husserl ήταν η *φαινομενολογία*. Καθεμία από αυτές τις έννοιες περιλάμβανε τόσο έναν ορισμό του αντικειμένου της, αντικειμένου διαφορετικού από εκείνο των φυσικών επιστημών, όσο και μια ή περισσότερες, επίσης ιδιαίτερες και, εν γένει, μη πειραματικές –με τη συνηθισμένη έννοια του όρου– μεθόδους.

Η απάντηση που έδωσαν όμως στο παραπάνω ερώτημα κάποιοι Γερμανοί –κυρίως όμως Βρετανοί και Αμερικανοί– επιστήμονες, υπήρξε λιγότερο μονοσήμαντη και ρητή. Θα μπορούσε να ήταν καταφατική, αλλά μόνο υπό πολύ συγκεκριμένους όρους. Ο κυριότερος όρος σχετιζόταν με την προθυμία που υπήρχε να αναχθούν οι φαινομενικά διακριτές ιδιότητες του ανθρώπινου υποκειμένου στις περισσότερο οικείες διαδικασίες της φυσικής, της χημείας και της φυσιολογίας. Η απάντηση ήταν αρνητική για όσους δεν δέχονταν εξαρχής ότι υπήρχε κάτι που άξιζε να αναχθεί. Εδώ έχουμε ένα είδος αναγωγικής απάντησης που αποκαλύπτει μια σημαντική αμφιθυμία απέναντι

στην αναγωγή. Αυτή η αμφιθυμία είναι εξαιρετικά εμφανής στη στάση του John B. Watson απέναντι στη συνείδηση. Καθώς δεν μπορούσε να αποφασίσει ο ίδιος ποια μορφή αναγωγής ήταν η πιο κατάλληλη, άλλοτε αρνιόταν ότι υπάρχει κάτι που θα μπορούσε να ονομαστεί «συνείδηση», ενώ άλλοτε την αντιμετώπιζε ως κάτι ισοδύναμο με τη χρήση της γλώσσας, η οποία, με τη σειρά της, γινόταν αντιληπτή ως σύνολο από εξαρτημένες μυϊκές κινήσεις. Ο Watson υποστήριξε και μια τρίτη θέση, που αντανακλούσε και πάλι τη θεμελιώδη αμφιθυμία της στάσης του: Είναι πιθανό να υπάρχει συνείδηση, όμως αυτό δεν αφορά καθόλου την επιστήμη. Η άποψη αυτή είναι, στην πραγματικότητα, παράγωγο των δύο άλλων απόψεων, και φανερώνει τη συγκεκριμενοποιημένη δυϊστική μεταφυσική που διατηρεί ο αναγωγισμός, μεταφυσική που υποτίθεται ότι απορρίπτει.

Φυσικά, υπάρχει κάτι σωστό και στις δύο λύσεις, και τη γερμανική και την αναγωγιστική. Για παράδειγμα, ο θιασώτης της ερμηνευτικής δεν αρνείται τις φυσικές και φυσιολογικές βάσεις της γλώσσας και της σημασίας. Και οι περισσότερες μορφές αναγωγής, εκτός ίσως από τις πιο ανόητες, που τις λαμβάνουν σοβαρά υπόψη μόνο κάποιοι εντελώς περιθωριακοί, δέχονται ότι υπάρχει κάτι που πρέπει να αναχθεί.

Όπως θα δούμε παρακάτω, η γερμανική Κριτική Ψυχολογία υιοθετεί μια *συνθετική* οπτική για το θέμα. Μοιάζει να αναζητά τη μοναδικότητα του ανθρώπινου υποκειμένου, καθώς αυτή ακριβώς η *υποκειμενικότητα* είναι που διακυβεύεται στα πλαίσια της πολιτικής που αφορά την ανθρώπινη ευημερία. Από την εμπειρία, είναι προφανές ότι εμείς, ως ανθρώπινα όντα, οργανωνόμαστε στα πλαίσια κοινωνικών διευθετήσεων που αποσκοπούν στην ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών. Ότι, στην πορεία, δημιουργούμε νέες ανάγκες και νέους τρόπους ικανοποίησής τους, και, συνεπώς, νέες διευθετήσεις, και ότι η *ιστορία* είναι κάτι παραπάνω από απλή εξέλιξη. Στην καρδιά αυτών των γεγονότων βρίσκεται η υποκειμενικότητα. Οι άνθρωποι αποτελούν, στην πραγματικότητα, *υποκείμενα* της ίδιας της ύπαρξης και της ιστορίας τους, με τρόπους που δεν συναντώνται στην περίπτωση των ζώων. Αυτό είναι κάτι που δεν μπορεί να το απορρίψει ή να το παρακάμψει καμία κοινωνική επιστήμη που εγείρει την ελάχι-

στη αξίωση επιστημονικής επάρκειας. Αντίθετα, η υποκειμενικότητα πρέπει ακριβώς να συνιστά το κεντρικό θέμα και τη γνωστική (epistemic) σκοπιά της κοινωνικής επιστήμης.

Εξάλλου, τα ανθρώπινα όντα δεν έπεσαν ξαφνικά από τον ουρανό. Είμαστε βιολογικά όντα που ανήκουν στον φυσικό κόσμο, και αυτό αντανακλάται σε μεγάλο μέρος των αναγκών που θέλουμε να ικανοποιήσουμε μέσω των κοινωνιακών μας διευθετήσεων. Παρόλο που το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων μας αφορά στην ποιότητα της ζωής, θα πρέπει να έχουμε ήδη μια ζωή στην οποία θα προσφέρουμε ποιότητα. Εάν δεν ήταν έτσι τα πράγματα, δεν θα είχαμε διαθέσει τόσο χρόνο και πολύτιμους πόρους σε προβλήματα όπως η θεραπεία του καρκίνου.

Οι Γερμανοί Κριτικοί Ψυχολόγοι υιοθετούν την έννοια της *αναδύμενης εξέλιξης*, την άποψη δηλαδή που αναγνωρίζει την εμφάνιση καινούργιων και μη αναγώγιμων ιδιοτήτων, ως κεντρική για τη σύνθεσή τους. Κατά την ανάλυση της θέσης τους, διατύπωσαν κριτικές τόσο για τη συμβατική, κυρίαρχη εμπειρική ψυχολογία, όσο και για τις περισσότερο «ανθρωπιστικές» εναλλακτικές θεωρήσεις, όπως είναι η φαινομενολογία και η ερμηνευτική. Στη βάση των κριτικών αυτών, έθεσαν τα θεμέλια για ένα νέο είδος ψυχολογίας, που είναι συγχρόνως επιστημονική και ανθρωπιστική. Όπως θα δούμε παρακάτω, κάτι τέτοιο απαιτήσε επανεκτίμηση των πάντων, από τις βασικές φιλοσοφικές θέσεις έως τις διαδικασίες της έρευνας και της πρακτικής εφαρμογής.

Κατά τη συγγραφή της παρουσίασης αυτής χρειάστηκε να κρατήσω ένα είδος ισορροπίας μεταξύ της άμεσης έκθεσης του έργου των Γερμανών Κριτικών Ψυχολόγων και της κριτικής που του ασκήθηκε. Η Κριτική Ψυχολογία είναι παιδί της κριτικής, και οι σύγχρονοι εκπρόσωποί της δεν θεώρησαν ποτέ ότι η διαδικασία ολοκληρώθηκε με το έργο τους. Έχουν συνείδηση πως πρόκειται για μια *θεμελίωση* (*Grundlegung* – διαμόρφωση της βάσης) και αναμένεται πως η περαιτέρω ανάπτυξη θα απαιτήσει μια διαδικασία αδιάκοπης και εποικοδομητικής κριτικής. Πράγματι, οι Γερμανοί Κριτικοί Ψυχολόγοι συγκαταλέγονται οι ίδιοι ανάμεσα στους αυστηρότερους κριτές της

Κριτικής Ψυχολογίας. Σε κάθε περίπτωση, επειδή η παρούσα προσπάθεια είναι η πρώτη εισαγωγική αναφορά αυτής της θεώρησης στην αγγλική γλώσσα, έχω σκόπιμα επιχειρήσει να δώσω έμφαση στην παρουσίαση παρά στην εξωτερική κριτική, αν και κάποια κριτική θα παρουσιαστεί όπου αυτό είναι απαραίτητο.

Η ψυχολογία δεν είναι απομονωμένη από την κοινωνιακή πρακτική, ούτε είναι απλώς ένα σύνολο κανόνων που θα πρέπει να αποστηθίσουμε. Ωστόσο, πολύ συχνά, αυτός είναι ο τρόπος που παρουσιάζεται στα εγχειρίδιά μας, στα σεμινάρια και στις αίθουσες διαλέξεων. Η γερμανική Κριτική Ψυχολογία μας υπενθυμίζει πως η ψυχολογία, όπως περιέγραψε την επιστήμη ο Francis Bacon το 1620 στο έργο του *The Great Instauration*, «δεν είναι γνώμη προς υποστήριξη αλλά ένα έργο προς εκτέλεση» (Warhaft 1965: 310). Είναι μια αναζήτηση, όχι απλώς για τη γνώση αυτή καθαυτή, αλλά για τη γνώση που θα βοηθήσει τα άτομα στην προσπάθειά τους να πραγματώσουν την ποιότητα ζωής που γίνεται εφικτή χάρη στην παραγωγική τους εργασία. Οτιδήποτε κι αν αποκομίσουμε από την αναζήτηση αυτή, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το μάθημα αυτό. Είναι κάτι που πρέπει να κάνουμε εάν θέλουμε να χρησιμεύσει η ψυχολογία στη γνήσια κατανόηση της υποκειμενικής ανθρώπινης ύπαρξης.

Το παρόν βιβλίο δεν ασχολείται με όλα όσα έχουν κάνει ή έχουν πει οι Κριτικοί Ψυχολόγοι, ούτε με όσα έχουν ειπωθεί από άλλους για το έργο τους. Πράγματι, είναι αμφίβολο το κατά πόσο έχω καταφέρει να πω όσα είναι απαραίτητα να λέγονται σε κάθε συνοπτική έκθεση που θέλει να είναι κατανοητή. Από πολλές απόψεις, το παρόν βιβλίο θα εγείρει πολύ περισσότερα ερωτήματα από αυτά στα οποία θα απαντήσει. Κατά την ολοκλήρωσή του, νιώθω όπως θα ένιωθε μάλλον και ο Calvin Hall, όταν έγραφε το περίφημο *A Primer of Freudian Psychology* (1955), ότι δηλαδή ένα τόσο πλούσιο σύνολο σκέψεων δεν μπορεί να βρει δικαίωση σε έναν τόσο περιορισμένο αριθμό σελίδων. Παρ' όλα αυτά, το έργο του Hall, και άλλα όμοιά του, παρείχε σημαντική βοήθεια στο ξεκίνημα πολλών από εμάς. Ελπίζω, το παρόν βιβλίο, παρά τις όποιες ατέλειές του, να κάνει το ίδιο.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εντέλει, ο αναγνώστης θα πρέπει, προτού ξεκινήσει, να γνωρίζει ότι η Κριτική Ψυχολογία είναι προϊόν του πνευματικού αναβρασμού που συνδέεται με το φοιτητικό κίνημα στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Ως τέτοιο, προκύπτει από ένα πολιτικό κλίμα υψηλών φορτίσεων και παραμένει πολιτική ως το τέλος. Η πολιτική διαμαρτυρία δεν αποτελεί πράξη αβροφροσύνης. Το παρόν βιβλίο ξεκινά με τον τραγικό θάνατο ενός διαμαρτυρόμενου φοιτητή, ένα γεγονός που, όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της Κριτικής Ψυχολογίας. Εάν η ψυχολογία θέλει να έχει σημασία για την πραγματική ζωή, πρέπει να ξεκινάει από την πραγματική ζωή.

Βικτώρια, Καναδάς
Charles W. Tolman